

ESKİŞEHİR BAROSU DERGİSİ

Michel Foucault ve Cezaevlerinde Tek Tip Kıyafet Üzerine

Tolgahan SEVEN* - Av. Ebru ÖZKAN**

Öz

Foucault, iktidarı çeşitli sınıflara ayırarak incelemiştir. Çalışmamızda Foucault'a göre iktidar çeşitleri ele alınmış, bunlar açıklandıktan sonra Foucault'un özne iktidar ilişkisi hakkında düşüncelerine yer verilmiştir. Foucault, iktidarın yalnızca yönetimler aracılığıyla karşımıza çıkmadığını, yaşamın her alanında ve her anında olduğunu özellikle vurgulamıştır. Cezaevleri de yaşamın bir parçası ve her bireyin içerisinde bulunma ihtimali olan kurumlardır. Cezaevlerinde tek tip kıyafet uygulaması dünyada ve Türkiye'de tartışma konusu olmayı devam etmektedir. Foucault'un da iktidar anlayışı çerçevesinde şekillendirdiği bir cezaevi modeli (panoptikon) bulunmaktadır. İslah düşüncesi Foucault bakış açısının temelini oluşturmaktadır. Cezaevlerinde tek tip kıyafet uygulaması, ıslahın sağlanması aracı olarak önemli bir konumdadır. Tek tip kıyafet uygulaması hakkındaki tartışmalar, Foucault'un iktidar anlayışı ve panoptikonu bağlamında ele alınmıştır. Bu kapsamda, dünyada ve Türkiye de tek tip kıyafet uygulamaları örnekleri incelenmiştir. Örneklerin yaşama etkisi ve düzen sağlama çabası içerisinde gelişmeleri ele alınmıştır. Tek tip kıyafet uygulamasının Türkiye'de uygulanma gerekliliği tartışmasının, Foucault bakış açısıyla çözümlenmesi amaçlanmıştır ve çalışmamızın son bölümünde tek tip kıyafet uygulamasının Türkiye'de uygulanması hakkında düşüncelere yer verilmiştir. Aksi görüşte olsak da bu uygulamanın iktidar ve ıslah bakımından faydalı olma ihtimali vardır ancak hukuk ve insan hakları bakımından sakıncalı bir uygulamadır.

Anahtar Kelimeler

İktidar, Foucault'un iktidar anlayışı, Cezaevi, Tek tip kıyafet, İslah.

*Afyon Kocatepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi
tolgahanseven@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7954-725X.

** Eskişehir Barosu, avozkanebru@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4490-0786.

Gönderim Tarihi: 15.01.2023. Kabul Tarihi: 27.02.2023. **Hakem denetiminden geçmiştir.**

On Michel Foucault and Standardized Attire in Prison

Abstract

Foucault engaged in a thorough examination of competence through various classifications. In this study has been examined the various forms of competence as understood by Foucault and subsequently delved into his thoughts on the relationship between the hypostasis and competence. Foucault emphasized that competence is not only manifest through governance but is present in every aspect and moment of life. Prisons are a part of life also prisons are institutions that every person has possibility to be in. In turkey and all world, there is debate about the standardized attire. Foucault has an opinion about prison modal while in competence. The idea of amendment of culprit is the basis of Foucault's point of view. Standardized attire in prisons has an important place as a means of amendment of culprit. Discussions about the standardized attire practice are discussed by evaluating Foucault's understanding of competence and panopticon. Examples of standardized attire practices in the world and in Turkey were examined. The effects of the examples on life and the developments in the effort to provide order were examined. It is aimed to analyze the debate on the necessity of applying the standardized attire practice in Turkey from Foucault's line of reasoning and in the last part of this essay has opinion about the practice of uniform clothing in Turkey. This practice has a chance of success for competence and amendment of culprit. As late as it is a objectionable practice in standpoint of law and human rights.

Keywords

Competence, Foucault's understanding of competence, prison, uniform standardized attire, amendment.

GİRİŞ

Foucault'un iktidar kavramı üzerine olan düşünme biçimi geçmişten günümüze merak konusu olmuştur. Klasik iktidar, disiplin temelli iktidar ve biyo-iktidar gibi çeşitli iktidarlardan söz etmesi, Foucault'un genel geçer iktidar anlayışına sahip olmadığını göstermektedir. İktidarlar yönetim güçleri ile bireyleri kısıtlayıp düzen kurduklarını iddia ederler. Düzene karşı gelen bireyleri kapalı kapılar ardında disipline etmeye çalışırlar. Aynı zamanda Foucault'un kavramsallaştırdığı biyo-iktidar ile düşüncelerini bireylere empoze ederler ve makul vatandaşlarını yaratmak için politikalar üretirler.

İktidarların disipline etme merkezleri olarak gördüğü cezaevleri ilk olarak 16. yüzyılda Amsterdam'da ortaya çıkmıştır¹. Herhangi bir sebepten cezaevinde yaşamını sürdüren bireylerin cezalandırılmak için mi, disipline edilmek için mi yoksa ıslah edilip topluma kazandırılmak için mi bu kurumlarda olduğu, adalet anlayışlarına göre değişiklik göstermektedir. Foucault'a göre ikinci seçenek olan disipline etme kavramı tam olarak cezaevlerinin kullanım amacını karşılamaktadır.

Nerdeyse cezaevlerinin ortaya çıktığı 16. yüzyıldan beri cezaevlerinde tek tip kıyafet uygulamaları da tartışmaya açık bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Cezaevlerinde bulunan bireylerin tek tipe yani makul olan vatandaşlara dönüşmeleri ya da bir nevi cezalandırılmaları amacıyla tek tip kıyafet uygulamaları görülmektedir. Ancak bu uygulama geçmişte ve günümüzde bazı sorunlara yol açmaktadır.

Cezaevlerinde tek tip kıyafet uygulamasının Michel Foucault'un iktidara yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiği çalışmamızda, öncelikle Foucault'a göre tarihsel olarak iktidar çeşitleri, akabinde Foucault'un iktidar anlayışı ele alınmıştır. Foucault'un iktidar anlayışı bağlamında cezaevlerinde disipline ilişkin görüşleri açıklanmıştır. Çalışmanın bu kısmında özellikle Foucault'un "Hapishanenin Doğuşu" ve "Toplumunu Savunmak Gerekir" eserlerinden faydalanılmıştır.

Cezaevlerinde tek tip kıyafet uygulaması ile ilgili olarak öncelikle uygulamanın dünyadaki örneklerine değinilmiş, ardından Foucault'un iktidar ve hapishanelerde disiplin anlayışı bakımından değerlendirilmiştir.

¹ Mehmet Emin Artuk ve Mehmet Emin Alşahin, Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi (2015) 21 (2) Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 145, 146.

Son bölümde cezaevlerinde tek tip kıyafet uygulaması Türkiye özelinde değerlendirilmiş ve uygulamanın Türkiye’de olup olmaması gerekliliği ile ilgili değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır. Bu bölümde özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin ilgili kararlarından yararlanılmıştır.

I. FOUCAULT VE İKTİDAR

A. Foucault’a Göre İktidar Çeşitleri

Foucault’a göre, iktidar kaynağını bireyler arasındaki bir tür ilişkiden alır². Foucault iktidarın serüvenini klasik egemen iktidar, disiplin iktidarı ve biyo-iktidar olmak üzere üç farklı şekilde ele almıştır.

Klasik egemen iktidar, yasaklayan ve sınırlayan bir iktidardır. Bu yasaklara ve sınırlara uyulmadığı takdirde, uymayan kişiler cezalandırılır. Devletin gücünün kaynağı, uyguladığı yaptırımlardır. Ancak bu yaptırımlar keyfî yaptırımlar değildir. Devlet itaatkarlığı kanunlarla sağlar. Devletin yasaklarının, sınırlarının ve uyguladığı yaptırımların nedeni egemenliğini sağlamaktır³.

Disiplin iktidarı kavramı ise “Hapishanenin Doğuşu” adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. 17. yüzyıl ve devamında ortaya çıkan bu iktidar hiyerarşik gözetim⁴, denetleme⁵, mekânsal olarak ayırıştırma, itaatkâr bedenler⁶ çerçevesinde şekillenmiştir. Disiplin iktidarı kavramı ilk dönem çalışmalarında incelenmiş, kurumların (hapishane, tımarhane, hastane) bireyler üzerinde uyguladığı teknikler ile disipline etme sürecinin nasıl olduğunu açıklamıştır. Disiplin iktidarı, klasik egemen iktidarın aksine toprak ve onun ürünleri ile değil, beden ve bedeninin ürünleri ile ilgilenmektedir. Burada kastedilen mal ve zenginlik değildir. Bu iktidar bedenlerden emek ve zaman elde etmeyi amaçlamaktadır. Neredeyse tüm kurumlarda ve hayatın her alanında bireyler iktidar aracılığıyla disipline edildiğinden, bu iktidarda birey basit ve rutin işler yapmaktadır⁷.

² Michel Foucault, *Özne ve İktidar* (çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay), (4.B, Ayrıntı Yayınları 2014), 55.

³ Çiğdem Demirbilek, *Hapishanelerde Tek Tip Elbise Uygulaması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi 2018) 38.

⁴ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay) (6. B., İmge Kitabevi Yayınları 1992) 214.

⁵ Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* (n 4) 185.

⁶ ibid 167.

⁷ Hakan Karakehya ve Hande Özger, *Modern Toplumda Hapishanenin Yaygın ve Yerleşik Konuma Gelişi* (1. B., Nobel Akademik Yayıncılık 2021) 40.

Foucault'un geç dönem iktidar analizlerinde önemli bir yer edinen⁸ biyo-iktidar ve biyopolitikada ise insan biyolojik olarak siyasallaşmıştır⁹. İnsan bedeni yönetimselliğin öznesi halindedir. Nüfus artışı, doğum ve ölüm oranı, bireylerin sağlık seviyesi, hastalık oranı, ortalama yaşam süresi gibi hususlar istatistiksel olarak denetlenir¹⁰. Devlet bir nevi insan yaşamını çevrelemektedir. Teknoloji ise bunu kolaylaştırmaktadır. İktidar, teknoloji ile gözetleme-denetleme imkanını ve dolayısıyla disiplin iktidarını sağlama olanağını artırmıştır¹¹.

B. Foucault'un İktidar Anlayışı

Foucault'un iktidar sınıflandırmalarından da anlaşılacağı üzere, Foucault öncelikli olarak iktidarın ne olduğu ve kaynağı ile değil, nasıl olduğu ile ilgilenmiştir. İktidar tanımı ve kaynağı onun için ikincil sorunlardır¹². Foucault'un iktidar tanımlaması çeşitli unsurlar üzerinden şekillenmiştir. İktidarı organize, hiyerarşik ve koordine ilişkiler kümesi olarak tanımladığı söylenebilmekle birlikte; Foucault'un ifadeleriyle *"İktidar bir ilişki, bir eylem biçimidir. Ama bu, doğrudan doğruya başkaları üzerinde değil, başkalarının şimdiki ya da gelecekteki eylemleri üzerindeki bir eylemdir."*¹³. İktidar tanımının unsurları ise yine bu ifadeden çıkmaktadır: ilişkili olma, eylem üzerinde bir eylem olma ve eylemleri yönlendirme. İktidarı ilişkiler kümesi, eylemler üzerinde bir eylem olarak tanımlanması Foucault'un hakikatten iktidarın ne olduğuyla ilgilenmediğini ortaya koymaktadır. Bu tanımlar, iktidarın nerede olduğuna ve nasıl olduğuna ilişkindir.

Foucault'a göre, iktidar her yerdedir¹⁴; bir normalizasyon süreci yaratır ve bunu işletir. Bu normalizasyon sürecinin dışında kalanları da disipline etme yoluna başvurur ya da dışlama yolunu izleyerek dışarıda kalanlara yaptırım uygular¹⁵. Bununla birlikte, belirtildiği üzere biyo-iktidarda insanın biyolojik varlığı çevrelenmiştir. Foucault iktidarın bu şekilde doğrudan insan yaşamını hedef / temel almasını modern bir olgu olarak değerlendirmiştir. Sanayileşme ile birlikte liberal kapitalist bir sistem ortaya çıkmıştır ve bu sistem bedenler üzerinden yeni formlar uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Bunun için de tehlike arz ettiği

⁸ Murat Arpacı, 'Foucault, Biyopolitika ve Biyotarih: Tarihsel Çalışma Alanları Olarak Tıp, Beden ve Nüfus' (2016) (3) ViraVerita E- Dergi 80, 82.

⁹ Arpacı (n 8) 89.

¹⁰ Michel Foucault, Cinselliğin Tarihi (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver) (3.B., Ayrıntı Yayınları 2010) 102, 103; Engin Topuzkanamış 'Foucault'un Düşüncesinde Hukuk ve İktidar' (2019) 21 (Özel Sayı) Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1833, 1845.

¹¹ Altuğ Koç, 'Michel Foucault'nun "Biyopolitika" Kavramının Teorik Çerçevesi' (2018) 2 (2) Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi 193, 205.

¹² Michel Foucault, Toplumun Savunmak Gerekir (çev. Şehsuvar Aktas) (2. B., Yapı Kredi Yayınları 2003) 37.

¹³ Umut Koloş, Foucault, İktidar ve Hukuk (2.B., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016), 109.

¹⁴ Hülya Özçağlar Eroğlu, 'Foucault'un İktidarı' (2016) 49 (2) Amme İdaresi Dergisi 39, 50.

¹⁵ Nadir Ateşoğlu, 'Michel Foucault'da İktidar ve Özgürlük Kavramlarının Orhan Tekelioğlu, Cem Devenci ve Tina Besley'in Çalışmaları Bağlamında Değerlendirilmesi' (2019) 5 (2) Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 220, 235.

düşünülen ya da işlevsiz olarak değerlendirilen bedenler mutlaka ıslah edilmelidir. Bu doğrultuda, bu bireylerin bulunduğu “bütünleştirici” kurumlar olan ıslahevleri, hapishane, hastane gibi yerler, ıslah girişimlerinin yoğun olduğu yerler olmuştur. ıslah için buralarda, ortaya çıkan teknolojileri de kullanmak suretiyle disiplin mekanizmaları devreye sokulmalıdır¹⁶.

II. FOUCAULT’UN İKTİDAR YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE CEZAEVLERİ VE CEZAEVLERİNDEKİ TEK TİP KIYAFET UYGULAMASI

A. Foucault’da Cezaevlerinde Disiplin Ve İktidar

Foucault’un cezaevlerinde ıslah için disiplin mekanizmaları devreye sokulması gerektiği yönündeki görüşlerine değinilmişti. Bu noktada Foucault’un disiplin kavramını nasıl ele aldığı önem arz etmektedir. Foucault, disiplini şu şekilde açıklamaktadır: *“Bedene işlemlerinin özenli denetimine izin veren, onun güçlerinin sürekli olarak tabi kılınmasını sağlayan ve onlara bir yarar oranını dayatan yöntemdir.”*¹⁷.

Eski zamanlarda hükümrânın malı / nesnesi olarak görülen beden, Foucault’a göre artık ortak ve ekonomik anlamda faydalı bir sahiplenmenin; bir başka deyişle iktidarın nesnesidir. Bireyin bedeninin iktidarın nesnesi olarak tezahür ettiği en önemli yer hapishanelerdir. Hapishanelerde hem bireylerin tüm ilişkileri iktidar tarafından denetlenmekte ve düzenlenmekte hem de cezai çalıştırma uygulanarak neticede ekonomik yarar sağlanmaktadır. Ayrıca hapishanelerde -ve benzer ıslah kurumlarında- kişilerin ıslahı yöntemine başvurulması ile disiplin teknikleri bireysel olmaktan çıkarak toplumsallaşmıştır. Foucault’a göre disiplin tekniklerinin toplumsallaşması ve disiplin toplumunun doğuşu panoptikon zihniyetin toplumsallaşması ile ilişkilidir¹⁸.

Samuel ve Jeremy Bentham’ın bir mimari projesi olan panoptikonda yer alan temel düşünce geniş kitlelerin otorite odaklı olarak kontrol altına alınmasıdır. Kontrol altına almak bakımından öne çıkan husus “gözetleme”dir¹⁹. Projede dairesel bir biçimde bir bina ile dairesel binanın merkezinde bir başka bina vardır. Dairesel bina hücrelerden oluşmaktadır, binanın dairesel olmasının sebebi mahkumları iletişimsel olarak tecrit etmektir. Merkezde yer alan bina ise mahkumları denetleyenlere aittir. Dairesel binada yer alan her hücrede dış pencere hariç

¹⁶ Murat Özdemir, ‘Foucault Sosyolojisinde İktidarın Serüveni: Pastoral İktidar, Disiplinci İktidar, Biyo-İktidar’ 2021 4 (1) Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi 109, 117.

¹⁷ Foucault, Hapishanenin Doğuşu (n 4) 210.

¹⁸ Koloş (n 13) 205, 206.

¹⁹ Gizem Özdel, ‘Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve ‘Panoptikon’ ile ‘İktidarın Gözü’ Göstergeleri’ (2012) 2 (1) The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication 22, 23.

gözetleyenlerin mahkumları görebileceği bir iç pencere bulunmaktadır ancak mahkumlar gözetleyenleri görememektedir. Böylece merkezdeki binada bir gözetleyen olmasa bile mahkumlar gözetlendiğini düşünecek, kendilerini otoritenin istediği şekilde davranmaya zorlayacaktır. Gözetleyicinin görünmez kılınan bir iktidar olduğu bu sistemde iktidarın sürekliliği de sağlanacaktır²⁰.

Foucault'un panoptikonu ise bir metafordur. Bu metaforla anlatmak istediği şey, artık iktidar halk odaklı değildir; halk iktidar odaklıdır. İktidar eskiden olduğu gibi yüzünü gördüğümüz bir kral değildir. İktidar görmediğimiz ama bizlere gözlemlendiğimizi empoze eden ve böylece biz bireylere kendimizi, davranışlarımızı kontrol ettiren bir otoritedir. Foucault buna "gözün iktidarı" demektedir²¹. Foucault'un panoptikonu hem beden üzerinde hem de zihin üzerinde bir disiplin mekanizmasıdır. Beden üzerindeki disiplin yöntemi mekanlara yerleştirme, dağıtma iken zihin üzerindeki disiplin yöntemi bireye baskı ve gözetlenme korkusu hissettirmesidir. Toplumsal yapı içinde yayılma eğilimine sahip olan panoptikon disiplin toplumunun oluşumunu sağlamıştır²².

Diğer yandan, Kliniğin Doğuşu ve Gözetleme ve Cezalandırma eserlerinde anlatıldığı üzere, hapishane gibi kurumlarda bireyler suçlu/suçsuz, ıslah edilmiş/ıslah edilemeyen şeklinde ayrımlar yapılarak kimliği önceden tayin edilmiş bireylere dönüştürülmüştür²³. Nitekim Foucault'a göre hapishanelerin işlevi ıslah etmekten ziyade, suçluların takip edilmesi amacıyla kaydedilmesidir²⁴.

B. Foucault'un İktidar Anlayışında Cezaevlerinde Tek Tip Kıyafet Uygulaması

Foucault'un cezaevlerindeki disiplin ve iktidara yönelik görüşlerinde, panoptikonunda ortaya çıkan temel kavramlar tecrit, gözetleme, bireyi iktidarın istediği şekilde şekillendirmedir. Bunun için panoptikonunda mahkumların bedeni diğer mahkumlardan ve bireylerden izole edilmiş, mahkumlara merkez binadan gözetlendikleri baskısı hissettirilmiştir. Hapishaneler, bu tür yöntemlerle iktidarın normalinin dışında kalanlara korku salma ve onları disipline etme aracı olarak görülmüştür. Bireylerin kimliği "suçlu" olarak önceden tayin edilmiş, kendi kimliğini edinmesi mümkün olmamış, bireyler kimliksizleştirilmiştir. Bu

²⁰ Asude Canalp, Michel Foucault'nun Panoptikon Kuramı Bağlamında Sanat ve İktidar (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi 2018), 24.

²¹ Özdel (n 19) 25.

²² Foucault, Hapishanenin Doğuşu (n 4) 305, 307.

²³ Nilüfer Zengin, 'Foucault'ya Bir Bakış: Öznenin Cinselliğinden Kendiliğin Haz Ahlakına' (2012) (70-71 Michel Foucault Özel Sayı) Cotigo 333, 333.

²⁴ Karakehya ve Özger (n 7) 157.

çerçevede tek tip kıyafet uygulamasını tecrit, kimliksizleştirerek normalleştirme kavramlarından bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Foucault, “Disiplin ve Ceza” eserinde bedenini izole edildiği, izlendiği ve *giydirildiği* ve mahkûmun ruhunun şekillendirilmesinin hedeflendiği hapisanelerin her türlü kanunsuzlukla baş etmenin aracı haline geldiğini ifade etmiştir²⁵. Kimliksizleşen mahpuslar, tek tip kıyafet uygulaması ile de birbirinden farkı olmayan, tek tip kişilere dönüşmektedir.

Uygulamada tek tip kıyafetlerde numaralandırmalar olabildiği gözlemlenmektedir. Bu durum yukarıda açıklanan Foucault’un biyo-iktidarı ile bağlantılı olarak değerlendirilebilir. Biyo-iktidarda bireyler sağlık seviyesi, hastalık oranı gibi konular bakımından denetlenmekteydi. Numaralandırılmış tek tip kıyafet uygulaması ile bunların denetlenmesinin, istatistiğinin tutulmasının daha kolay olduğu söylenebilir. Ayrıca temel amacın mahpusları disipline etmek, itaatkâr bireylere dönüştürmek olduğu gözetildiğinde, bu uygulama mahpusların itaatkarlık ve disipline olma seviyesini ölçmek bakımından da faydalı bir araç olarak değerlendirilebilir.

III. TEK TİP KIYAFETİN DÜNYADAKİ UYGULAMALARI VE TÜRKİYE’DE UYGULAMA GİRİŞİMLERİ

A. Dünyadaki Uygulama

Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Kanada, Çekya, Birleşik Krallık ve Çin cezaevlerinde tek tip kıyafet uygulamasının dünya üzerinde uygulandığı ülkelerdir. Ülkelerin tek tip kıyafet uygulamalarının temellendirmelerinde farklılıkla bulunmaktadır.

Cezaevlerinde tek tip kıyafetin uygulandığı ilk ülkelerden biri Amerika Birleşik Devletleri’dir. 1700’lü yılların sonunda Newgate Hapishanesinde hükümlü üniforması dağıtılmaya başlanmıştır. Buradaki temel amaç hükümlülerin ıslahı ya da kaçmalarını önlemek değildir; hükümlülerin bir de küçük düşürülerek cezalandırılmasıdır. Zira bu üniformalar, palyaço kıyafetine benzemektedir. Bu şekilde başlayan üniforma uygulaması 19. yüzyılda daha fazla gözetlenmeye başlanan hapisanelerin kültürlerinin yerleşik bir parçası haline gelmiştir²⁶. Günümüzde halen bu uygulama devam etmektedir ancak Amerika Birleşik Devletleri’nde tek tip kıyafet uygulaması bakımından eyaletler arasında bir birlik bulunmamaktadır, eyaletlerin

²⁵ Hazal Hürman, ‘Tarihte Tek Tip Kıyafet Uygulamaları: “Kimliksizlikten” Özgürlüğe’ (Bianet, 2017), <<https://m.bianet.org/biamag/toplum/192869-tarihte-tek-tip-kiyafet-uygulamaları-kimliksizlikten-ozgurluge>>, Erişim Tarihi 22.11.2022.

²⁶ Juliet Ash, Dress Behind Bars: Prison Clothing as Criminality (I.B. Tauris 2010) 25.

uygulamaları farklılık göstermektedir. Ayrıca mahkûmun suçluluk derecesi ve tehlike arz etme durumu da kıyafetin yapısının belirlenmesinde önem arz etmektedir.

Birleşik Krallık'ta da cezaevlerinde tek tip kıyafet uygulaması bulunmaktadır. Mahkûmlar cezaevinde verilen kıyafetleri giymek zorundadır ancak bu kıyafetler gülünç, aşağılayıcı kıyafetler değildir. Yalnızca kıyafet değil, iç çamaşırları ve çoraplar da cezaevi tarafından verilmektedir. İskoçya'da mahkûmlar vali izin verdiği takdirde, cezaevini verdiği kıyafet yerine kendi kıyafetlerini giyebilmektedir. İngiltere ve Galler'de ise hükümlü olmayan mahkûmlar kendi kıyafetlerini makul olduğu ölçüde giyebilmektedir. Ayrıca Birleşik Krallık'ta mahkûmlar mahkemeye giderken cezaevinin verdiği kıyafetlerle gitmek durumunda değildir, cezaevi personeli bu konuda gereken özeni gösterir²⁷.

Alman Hapishane İnfaz Kanununa bakıldığında 20. maddede giyimin düzenlendiği görülmektedir. Buna göre mahkûmlar cezaevi kıyafeti giyerler ancak kurum müdürü mahkûmların kendi kıyafetlerini giymesine izin verebilir²⁸. Nitekim Almanya'da cezaevlerinin amacı, mahkûmların cezaevinden çıktıktan sonra daha faydalı, üretken bir yaşam sürmesidir. Salt cezalandırma amacı güdülmemektedir. Mahkûmlara serbest kaldıktan sonra toplumda ihtiyaç duyacağı temel beceriler kazandırılmaya çalışılır. Bu nedenle de asıl olan cezaevi kıyafeti olsa da mahkûmların makul olduğu ölçüde kendi kıyafetlerini giymelerine de izin verilmektedir²⁹.

B. Türkiye'de Uygulama Girişimleri

Türkiye'de tek tip kıyafet uygulamalarının ilk sinyalleri 1980 tarihinde dönemin Adalet Bakanı Ömer Ucuşal tarafından verilmiştir. Bakan cezaevlerinde disiplini sağlamanın etkili bir yolu olarak tek tip kıyafet uygulamasının yararlarından söz etmiştir³⁰.

Türkiye'de tek tip kıyafet uygulamaları 12 Eylül 1980 darbesinden sonraki süreçte karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte cezaevlerindeki kontrol mekanizmaları ve disiplin artırılır³¹. Sert ve katı yargulamaların yapıldığı, binlerce insanın zulüm gördüğü bu dönemde sıkı yönetim uygulamalarından biri de mahkûmlara tek tip kıyafet zorunluluğu getirilmesidir.

²⁷ Arianna Silvestri, Prison conditions in the United Kingdom, (I. B., *Antigone Edizioni* 2013) 26, 27.

²⁸ Gesetz über den Vollzug der Freiheitsstrafe und der freiheitsentziehenden Maßregeln der Besserung und Sicherung (Strafvollzugsgesetz - StVollzG), Yayın Tarihi: 16.03.1976, <https://www.gesetze-im-internet.de/stvollzg/BJNR005810976.html>

²⁹ Ram Subramanian ve Alison Shames, 'Sentencing and Prison Practices in Germany and the Netherlands: Implications for the United States' (2013) Vera Institute of Justice 1, 11-12.

³⁰ Demirbilek (n 3) 29.

³¹ Mehtap Özsoy, 'Foucaultcu Bir İktidar Analizi: Türkiye'de Hapishanelerde İletişimsel Süreçler' (2018) (28) Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi 257, 272.

14 Ağustos 1983 tarihinde çıkarılan 13/1 Hapishane Yönetimleri Genelgesi ve Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkif evlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzük ile askeri ceza ve tutukevindeki mahkumlara uygulanacak uygulamalarda tek tip kıyafetin önu açılmıştır. Genelge ile askeri ceza ve tutukevinde cezasını çekmekte olan mahkumlar er statüsüne alınmıştır. Mahkumlar üç numara saç ve tek tip kıyafet giymek zorunda bırakılmıştır³². Bu kurallara uymayanlar hücre ve işkence cezaları ile cezalandırılmışlardır. Yine tek tip kıyafet giymeyenler zaman zaman iç çamaşırları ile soğukta bekletilmiş ve hatta mahkemeye de iç çamaşırları ile götürülmüşlerdir³³.

Türkiye’de cezaevinde tek tip kıyafet uygulamasının yapıldığı ilk yer Diyarbakır Cezaevi olmuştur. Uygulamaları protesto etmek için cezaevinde yıllar içinde açlık grevleri ve kendini yakma eylemleri yapılmıştır ve onlarca mahkûm hayatını kaybetmiştir. Aynı dönemin siyasi suçluları tek tip kıyafet uygulamasına uzun süre direnmişlerdir³⁴. Tek tip kıyafet uygulamasının katı bir şekilde uygulandığı diğer konum ise Metris Cezaevidir. 10 Ocak 1984 tarihinde cezaevi yönetiminin yapmış olduğu duyuruda mahkumların tamamının tek tip kıyafet giymeleri gerektiği ilan edilmiştir. Bu uygulamanın bir devlet politikası olduğu yönetim tarafından vurgulanmıştır³⁵. Ancak bir yerde bu uygulamanın kırılma noktası da yine Metris Cezaevidir. Mahkumların uzun süren direniş hareketleri bir süre sonra cezaevi yönetiminin bu uygulamayı sona erdirmesini gerektirmiştir³⁶.

1987 yılında yönetimi el değiştirmesi ile sivil iktidar başa geçmiştir. Fakat sivil iktidarın ilk hamlelerinden biri tekrar cezaevlerinde tek tip kıyafet uygulamasını uygulamaya çalışmak olmuştur. Bir süre tek tip kıyafet uygulanmıştır fakat bu sefer cezaevlerindeki direniş özellikle mahkûm yakınları ve sivil halk destek vermiştir. Ülke çapında büyüyen direniş sonucunda resmiyette tek tip kıyafet uygulaması ve bağlantılı diğer uygulamalar cezaevlerinde son bulmuştur. İlerleyen yıllarda benzer şekilde tek tip kıyafet uygulamaları denenmiş fakat hep direnişlerle karşılaşmıştır. Türkiye’de bu uygulamanın temelinde siyasi suçluların olduğu görülmüştür. Türkiye’nin siyasi dengesizliği ve ülkenin temelini sarsacak konumdaki çatışmalar ve ayaklanmalar; cezaevlerini korkutucu, caydırıcılığı yüksek, hatta mahpuslara özgü işkence merkezleri olarak halkın karşısına çıkarmıştır³⁷.

³² Demirbilek (n 3) 26, 27.

³³ Ayhan Işık, ‘12 Eylül Askeri Darbesi ve Metris Cezaevi’ (2013) (8) Toplum ve Kuram Dergisi 41, 44.

³⁴ Demirbilek (n 3) 27.

³⁵ ibid 31.

³⁶ Işık (n 33) 46, 47.

³⁷ Demirbilek (n 3) 33, 34, 37.

Dünyada, kanunlarla düzenlenmesi ve aşırılığa kaçılmaması ile tek tip kıyafet uygulamalarına daha kolay geçiş süreçleri yaşamıştır. Mutlaka diğer ülkelerde de isyanlar veya direnişler yaşanmıştır fakat hukukun üstünlüğü ve kanunların herkese aynı uygulanması bu uygulamalara karşı olan eylemleri azaltmıştır. Türkiye özellikle tek tip kıyafet uygulaması özelinde sancılı süreçler yaşamıştır. Bu sürecin bu kadar acı dolu ve sancılı olmasının sebebi Türkiye’de özellikle siyasi suçluların bu uygulamalarla karşı karşıya kalmasındandır. Siyasi dengesizliklerin ülkenin dışarıdan ya da içeriden saldırılara açık hale gelmesinden dolayı devlet yöneticileri(iktidarlar) sert ve acımasız uygulamalara başvurmuşlardır. Kendi ifadelerinden yola çıkarak siyasi suçluların, özgürlük bilincini benimsediğini varsayarsak tek tip kıyafet uygulamalarına neden bu kadar direniş gösterdiklerini anlamak çok da zor olmamalıdır. Bu kitleyi dört duvar arasında tek tip kıyafet uygulaması ile tek tip insana dönüştürmenin mümkün olmayacağı açıktır. Nitekim o dönemlerde, kıyafet uygulaması ve işkencelere direnen siyasi suçlular bu uygulama karşısında zaferler kazanmışlardır.

SONUÇ

Foucault’un iktidara yaklaşımı ile birlikte değerlendirildiğinde, cezaevlerinde tek tip kıyafet uygulamasının disiplin ve iktidar ilişkisi bağlamında faydalı olacağı söylenebilir. Tarihte mahpusların bu uygulamaya direndiği, eylemler yapıldığı ve bu uygulamanın terk edildiği örnekleri de vardır. Yani tek tip kıyafet uygulamasının tek başına mahpusların ıslahını sağladığını kabul etmek mümkün değildir ancak elbette ki bir araç olarak değerlendirilebilir. Türkiye’de de suç ve ceza politikası, özellikle toplumda infial yaratan olaylardan sonra tartışılmaktadır. Bu bakımdan disiplinde bir araç olarak kullanılan tek tip kıyafet uygulamasının Türkiye’de de uygulanmasının faydalı olacağı görüşü mevcut olabilir. Ancak Türkiye’nin bir hukuk devleti olduğunu da gözetenek konuyu hukuk bakımından da ele almak faydalı olacaktır.

Cezaevlerinde yalnızca hükümlüler değil tutuklular da kalmaktadır. Tek tip kıyafet uygulamasında hükümlü ve tutuklular aynı kıyafeti giydiği takdirde, tutuklunun da suçlu olduğu ön kabulü doğmuş olacaktır. Bu da masumiyet karinesi ihlali anlamına gelmektedir. Tek tip kıyafet uygulaması tutukluların tek tipte kıyafet giyerken hükümlülerin de başka bir tek tip kıyafet giymesi şeklinde uygulanırsa; hükümlü ve tutuklunun teşhiri söz konusu olacaktır. Cezaevindeki personelin de buna göre tutumu değişecek ve ayrımcılık yasağı ihlal edilmiş olacaktır.

İHAM bu konuyu, duruşmalara tek tip kıyafetle gelinip gelinmemesi bağlamında ele almaktadır. Jiga v. Romanya davasında, başvuru halka açık duruşmaya tek tip cezaevi

kıyafeti ile getirilmiştir; Mahkeme geçici tutuklulara yönelik uygulamaların masumiyet karinesini ihlal etmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda tutuklu başvurusunun tek tip cezaevi kıyafeti giyerek duruşmaya çıkarılmasının sanığın “suçlu” olduğu izlemine uyandırdığını ifade etmiştir. Neticede ise adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine kanaat getirmiştir³⁸. *Hadade v. Romanya* davasında ise hükümlü ya da tutuklunun tek tip kıyafet ile duruşmaya çıkarılması halinde, bu uygulama hükümlü ya da tutukluyu küçük düşürmek, onun itibarını zedelemek amacıyla yapılıyorsa ayrıca kötü muamele yasağının da ihlal edilmiş olacağını ifade etmiştir³⁹.

İHAM konuyu her ne kadar duruşma bağlamında ele almışsa da cezaevinde de idari personeller, gardiyanlar, ziyaretçiler gibi hükümlü ya da tutuklu olmayan kişiler, hükümlü ve tutukluları görmekte, onlarla iletişim kurmaktadır. Bu durumda yine masumiyet karinesinin ya da ayrımcılık yasağının ihlalinin söz konusu olacağını söyleyebiliriz.

Diğer yandan, günümüz suç ve ceza politikasının suçluları disipline etmek değil; onları rehabilite ederek normal yaşama kazandırmak olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır⁴⁰. Kişileri tek tip kıyafete zorlayıp günlük yaşamda sahip olduğu kıyafet seçme özgürlüklerini ellerinden almanın rehabilite etme amacına uygun olduğunu söylemek mümkün değildir; aksine bu durum kişinin psikolojisine ve davranışlarına olumsuz şekilde yansiyabilecektir.

Sonuç olarak kanaatimizce cezaevlerinde tek tip kıyafet uygulamasının hem suçluların ıslahı / rehabilite edilmesi amacı için elverişli bir araç değildir hem disiplini sağlamak bakımından tek başına yeterli değildir hem de hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmamaktadır. Bu nedenlerle cezaevlerinde tek tip kıyafet uygulaması ne Türkiye’de ne de diğer ülkelerde bulunmalıdır.

³⁸ *Jiga v Romania* App no 14352/04 (ECHR, 16/03/2010).

³⁹ *Hadade v Romania* App no 11871/05 (ECHR, 24/09/2013).

⁴⁰ Hakan Karakehya, *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (1. B., Adalet Yayınevi 2022) 12.

KAYNAKÇA

- Arpacı M, 'Foucault, Biyopolitika ve Biyotarih: Tarihsel Çalışma Alanları Olarak Tıp, Beden ve Nüfus' (2016) (3) ViraVerita E- Dergi, 80-97.
- Artuk ME ve Alşahin ME, Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi (2015) 21 (2) Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 145-185.
- Ash J, Dress Behind Bars: Prison Clothing as Criminality (I.B. Tauris 2010).
- Ateşoğlu N, 'Michel Foucault'da İktidar ve Özgürlük Kavramlarının Orhan Tekelioğlu, Cem Deveci ve Tina Besley'in Çalışmaları Bağlamında Değerlendirilmesi' (2019) 5 (2) Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 220-237.
- Canalp A, Michel Foucault'nun Panoptikon Kuramı Bağlamında Sanat ve İktidar (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi 2018).
- Demirbilek Ç, Hapishanelerde Tek Tip Elbise Uygulaması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi 2018).
- Foucault M, Cinselliğin Tarihi (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver) (3.B., Ayrıntı Yayınları 2010).
- Foucault M, Hapishanenin Doğuşu, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay) (6. B., İmge Kitabevi Yayınları 1992).
- Foucault M, Özne ve İktidar (çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay), (4.B, Ayrıntı Yayınları 2014).
- Foucault M, Toplumunu Savunmak Gerekir (çev. Şehsuvar Aktaş) (2. B., Yapı Kredi Yayınları 2003).
- Hürman H, 'Tarihte Tek Tip Kıyafet Uygulamaları: "Kimliksizlikten" Özgürlüğe' (Bianet, 2017),
- <<https://m.bianet.org/biamag/toplum/192869-tarihte-tek-tip-kiyafet-uygulamalari-kimliksizlikten-ozgurluge>>, Erişim Tarihi 22.11.2022.
- Işık A, '12 Eylül Askeri Darbesi ve Metris Cezaevi' (2013) (8) Toplum ve Kuram Dergisi, 41-48.
- Karakehya H, Ceza Hukuku Genel Hükümler (1. B., Adalet Yayınevi 2022).

- Karakehya H ve Özger H, *Modern Toplumda Hapishanenin Yaygın ve Yerleşik Konuma Gelişi* (1. B., Nobel Akademik Yayıncılık 2021).
- Koç A, 'Michel Foucault'nun "Biyopolitika" Kavramının Teorik Çerçevesi' (2018) 2 (2) *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 193-218.
- Koloş U, Foucault, İktidar ve Hukuk (2.B., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016).
- Özçağlar Eroğlu H, 'Foucault'un İktidarı' (2016) 49 (2) *Amme İdaresi Dergisi*, 39-54.
- Özdel G, 'Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve "Panoptikon" ile "İktidarın Gözü" Göstergeleri' (2012) 2 (1) *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 22-29.
- Özdemir M, 'Foucault Sosyolojisinde İktidarın Serüveni: Pastoral İktidar, Disiplinci İktidar, Biyo-İktidar' 2021 4 (1) *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 109-133.
- Özsoy M, Foucaultcu Bir İktidar Analizi: Türkiye'de Hapishanelerde İletişimsel Süreçler' (2018) (28) *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 257-277.
- Silvestri A, *Prison conditions in the United Kingdom*, (1. B., Antigone Edizioni 2013).
- Subramanian R ve Shames A, 'Sentencing and Prison Practices in Germany and the Netherlands: Implications for the United States' (2013) *Vera Institute of Justice*, 1-24.
- Topuzkanamış E, 'Foucault'un Düşüncesinde Hukuk ve İktidar' (2019) 21 (Özel Sayı) *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1833-1850.
- Zengin N, 'Foucault'ya Bir Bakış: Öznenin Cinselliğinden Kendiliğin Haz Ahlakına' (2012) (70-71 *Michel Foucault Özel Sayı*) *Cotigo*, 333-343.